

Уршула Гленск
ХИРШФЕЛДОВИ
Да свако разуме крв

Уредница
Корана Боровић

Назив оригиналној издања
Urszula Glensk HIRSZFELDOWIE. ZROZUMIEĆ KREW
Universitas, Kraków 2018.

Превела са јолском
Милица Маркић

Copyright © Urszula Glensk, 2018.
Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2024.

Сва права задржана. Копирање, фотокопирање, умножавање и коришћење текста у
било ком облику није дозвољено без претходне писане сагласности.

Ову књигу објављујемо уз подршку
Фонда за научна истраживања Универзитета у Вроцлаву.

Уршула Гленск

ХИРШФЕЛДОВИ ДА СВАКО РАЗУМЕ КРВ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Почетак је XX века а Лудвик Хиршфелд навршава 16 година.

Прва половина столећа биће бурна: донеће ратове, бојне отрове и технички организован геноцид. Донеће и револуцију у медицини – дефиницију крвних група, терапију антибиотицима, прво регистровање могућности вештачке, вантелесне оплодње – до тог открића на стакленој плочици доћи ће 1944. године Миријам Менкен.

Безумни болнички експерименти из XIX века биће подвргнути проверавању. Покушајима да се спасу болесници претходиће лабораторијска испитивања. Бравурозни лекари-визионари добиће нове сараднике који ће током испитивања користити микроскоп. Почекеће и да посматрају и да записују, да повезују и рачунају. Медицина ће раскрстити с интуицијом, њено место заузеће наука. Бактериологија и имунологија постаће темељ у борби са заразним болестима, и биће то главне области истраживања и научних фасцинација за Лудвика Хиршфелда.

Хана Касман Хиршфелд је интригантна личност особите лепоте.

Одржава пристојну дистанцу према старијима, и предано се посвећује бризи о деци. Понекад се служи иронијом, специфичним својим осећајем за хумор. Прву половину XX века сагледаваће из перспективе педијатријских болница Хајделбершке и Циришке клинике, као и болнице у Варшавском гету. Покушаваће да збрине децу која умиру од глади. Мораће да се носи с болешћу своје ћерке и с распадањем свих светова које је мукотрпно изграђивала. Никад не говори о личним доживљајима. Смеши се само на оним сликама где посматра децу.

1884.

Две мајке

Gesundheit значи здравље.

Сара Гезундхајт, мајка Хане Хиршфелд, живела је бурно и нестереотипно. Била је лепа и не баш имућна, па су брзо за њу нашли богатог мужа, Саула Касмана.

Пошто су се венчали, доселила се на његово имање – Вилчковиће код Варшаве, а 17. јула 1884. родила је – ћерку Хану.

Отац и ћерка: Саул Касман (1860–1886) и Хана Хиршфелд, рођ. Касман

Исте године догодила се катастрофална поплава. Поплаве су биле честа појава која је често мучила житеље области у сливу Висле. Скоро сваке четири године бележен је нарочито висок водостај. Породична легенда каже да је Саул помагао околним сељацима приликом спасавања имовине, при чему је навукао назеб, јер је покисао, и потом се разболео. Умро је од сушице кад је његовој ћерки Хани било две године. Удовица с дететом морала је да се врати својој породици у Варшаву, јер Касманови, наводно, не само што се нису трудили да задрже снаху, него су, напротив, желели да је се ослободе.

Склоност ка путовањима, променама места боравка, постала су с временом одлика личности Саре Гезундхајт. Психологи то данас називају пориоманија.

Ускоро се Сара поново удала. Овога пута за богатог и побожног Хайма Белина ког су у породици звали „Стари Белин“. Није ни чудо, био је 30 година старији од своје жене. Брак је склопљен проводацијем, јер је у јеврејској заједници беженство било непожељно, па су се бракови склапали проводацијем.

Иако је Белин потицао из Одесе, важио је за Литванца, као и сви Јевреји који су дошли у Пољско краљевство, то јест на западне рубове Руске империје, пртерани од руског цара Александра III, деспота који је у Русији успешно подстицао државни антисемитизам. Била је то реперкусија после ефикасног атентата на његовог оца, претходног владара. Један део руских Јевреја успео је тада да побегне пред прогонима у Северну Америку и тамо постане прототип „Виолинисте на крову“, док су други, као „Стари Белин“, остали у Средњој Европи, у такозваној Подвисланској земљи.

Литванци су се радо настањивали у Лођу који се динамично развијао, иако су их локални становници с неповерењем дочекивали и о њима најгоре говорили. Сматрали су да су им конкуренција и да им одузимају посао. Доживљавали су их као групу која јача руски утицај, и која себе доживљава као много

јаче и важније од локалног становништва. У другој половини XIX века популација Лођа порасла је за више од тридесет пута – од три хиљаде попела се на сто хиљада становника. Баш у то време у Лођ је стигао и трговац Белин, ког је на то вероватно наговорила његова сестра која је ту живела. Знао је јидиш и руски, али, као и већина Литванаца – не и пољски. Ипак га је брзо научио, код куће су углавном говорили на пољском.

Године 1888. Сара је родила другу девојчицу – Белу. Неколико година касније, Белин је купио и модернизовао кућу у улици Пјотрковска 21. Проширио је други спрат, и у партеру поставио високе прозоре који се у односу на друге фасаде до данас издавају својом величином. Њихова овална оивиченост даје згради утисак синагогалне архитектуре.

И овде, у том стану на првом спрату, своју младост провешће Хана и Бела. Обе су свирале клавир – Бела из љубави, Хана из принуде, па је зато, наводно, док је седела за клавиром, у исто време читала књигу.

Док су биле тинејџерке, у породици се родило још једно дете – дечак по имениу Шимон. Његов прави отац био је „Стари Белин“, али су се по граду проносили гласови да је он син сликара Леополда Пилиховског, аутора многих портрета његове мајке. На сачуваној слици Сара изгледа као царица.

Осам година од ње млађи љубавник био је и њена велика љубав, али и велико разочарање. Због

тога ће много година касније Бела овако писати о својој мајци: „Упркос раскошној лепоти, доброти и мудрости није имала срећан живот“.

За Пилиховског, Лођ је био тек станица између Минхена и Париза. Отишао је из града кад је његов син Шимек имао пет година. Отпутовао је у Француску, а касније у Лондон, где је почeo да слика жанровске сцене из живота дијаспоре. Као уметник подилазио је укусу богатог грађанства. Постизао је значајне успехе у Палестини. Копије уља на платну Пилиховског до данас имају успеха.

Мајка и син:
Чени Хиршфелд, девојачки Гинзберг, и Лудвик Хиршфелд

Када се родио Шимон, четрнаестогодишња Хана Касман похађала је женску гимназију. Имала је склоности ка језицима, али је гајила интересовање за природне науке. Први таленат претворила је у познавање седам језика – пољског, руског, француског, немачког, енглеског, италијанског, српског. Други таленат посветила је медицини. Касније ће постати лекар-пе-

дијатар, професор Хана Хиршфелд. Прва жена у том делу Европе која ће објавити чланак у листу *The Lancet*.

У школи се осећала обележеном због говоркања о љубавној авантури њене мајке и нејасном пореклу њеног млађег брата. Када је сазрела, Хана је важила за аскетску особу строгих назора.

Сестре: Бела Белин (касније Клоцман, још касније Кјелбасињска) и
Хана Касман (Хиршфелдова)

Није се поистовећивала са светоназором очуха Хайма Белина, религиозног человека који прославља шабат. Обичавао је да одлази у касарне и позива Јевреје који служе војни рок на вечеру петком. Хана и Бела нису волеле те обичаје. Обе су се сматрале пољским патриоткињама. Када је 1905. године у Лођу постало бурно, Бела је дистрибуирала социјалдемократске новине, а стан у Пјотрковској улици посећивао је Карол Радек, један од тадашњих Лењинових сарадника. У радничком граду није мањкало комунистичких активиста (у мушку гимназију заједно са Хиршфелдом ишао је, између остalog, и Феликс Ђержињски). У то време, револтирана Бела учествовала је у

школском штрајку, због чега је избачена из гимназије. Морала је да полаже матуру у Пјотркову, што ипак није осујетило њено образовање у Берлину, где је студирала историју уметности, као и у Минхену, где је похађала конзерваторијум. Током читавог живота своју бравурозну политичку храброст спајала је са благим темпераментом.

Чини се да се у кући „Старог Белина“ одсликавала судбина средњоевропских јеврејских породица у којима је сваки следећи нараштај бирао другачије. Ортодоксни Јевреји с неспокојством су гледали своју асимиловану сабраћу, били су, с једне стране ционисти, а с друге комунисти.

Цени Гинзберг – мајка Лудвика Хиршфелда – имала је мање живописну биографију. Исто као и Сара Гезундхајт, родила је троје деце (Лудвика, Ружу и Јузефу). Обе сестре су затим успеле да избегну тадашњу норму – да сваке године рађају. У то време женски покрети тек су обликовали своје постулате и почњала је борба за контролу рађања.

Цени се удала за имућног Станислава Хиршфелда. Њена породица је припадала немачким културним круговима, у кући се говорило немачки, али је Станислав био потпуно полонизован, као и његови браћа и сестре.

Лудвикова родбина

У породици Лудвика Хиршфелда није недостајало пољских патриота. Генерација његовог оца већ је у одраслом добу одустала од употребе традиционалних јеврејских имена. Потписивали су се као: Меланија, Болеслав, Станислав. На тај начин идентитетски су се декларисали, што у оно време није било беззначајни гест. То се могло, такође, приметити у историји других породица с пограничном културном идентификацијом. У једној немачко-пољској породици Винклер, мајка – права Немица, почетком XX века, запела је да својој деци да имена

пољских краљева, и крстила их је као Болеслава, Ванду, Јадвигу и Зигмунта.

Активност Лудвикове родбине из генерације његовог оца показује друштвено и патриотско ангажовање. Обдарена великом животном енергијом Меланија – удата Рајхман – као декларисана еманципаторка учествовала је у организацији Првог пољског конгреса жена. Имала је обичај да каже: „испод моје грађанске коже крије се комунисткиња“. У Варшави XIX века водила је уметничко-књижевни салон у Сенаторској улици, где се слушала клавирска музика и испијала кафа. Обичај тог салонског концертирања инспирисао је Рајхманове да оснују фондацију која је ударила темеље Варшавској филхармонији. Потакли су организовање концертне дворане у којој би свирао симфонијски оркестар. Један од првих пијаниста који је тамо свирао био је Артур Рубинштајн. У браку Рајхманових родило се троје деце: Лудвик Рајхман (кооснивач УНИЦЕФА), Хелена Рајхман (удата Радлињска, чувени педагог), и Александар (математичар), и сви ће имати суштински утицај на живот свог рођака Лудвика Хиршфелда.

Из генерације његовог оца, био је признат, такође, Болеслав Хиршфелд (1849–1899), кога су звали „чика Бос“. Био је култна личност у породици. По образовању био је хемичар, мада није завршио школовање, јер су га избацили с факултета због учешћа у демонстрацијама за независност, и одређена му је забрана боравка на терену Пољског краљевства. Више од лабораторије занимала га је друштвена и завереничка активност. Годину дана био је политички затвореник, а кад је изашао из Варшавске тврђаве помагао је жртвама репресије оснивајући Друштво за помоћ политичким затвореницима. Сарађивао је са Стефанијом Семполовском. Заједно су организовали пољску просвету под руском окупацијом. У свом тестаменту Болеслав је назначио средства за градњу школа и библиотека.

У својој средини важио је за „преступничког неверника“. Марија Чапска видела је у њему најбољу личност позитиви-

стичке епохе. Стефан Жеромски звао је Боса „син бесмртности“ и писао о њему с емфазом: „Био си велеуман, бистар као јутарњи зрак сунца (...), жив као ветар и свемоћан као гром“.

Сличне речи признања није штедео ни Вацлав Сјерошевски: „био је то један од најплеменитијих људи које сам срео у животу – једноставан, истинолубив, без трунке разметљивости, правичан и непристрасан, био је истовремено веома богат и дарежљив. Сам је живео веома скромно у једној момачкој соби, већину својих прихода усмеравао је у друштвене циљеве. Политички се приближио Народној демократији коју је исправа помагао финансијски, све док ту партију није преузео Роман Дмовски и Зигмунт Балицки – тада се повукао из њене управе. Запањујући редослед догађаја – Народна демократија која добија новац од асимилованог Јеврејина, двадесетак година касније градиће своју снагу на антисемитизму, а још касније управиће своју нетрпељивост према хомосексуалцима. У народњачким круговима Болеслав Хиршфелд уживао је ауторитет и представљао извесну препреку пропагирању антисемитизма, али после његове смрти наступио је прелом, и партијски идентитет почeo је да се изграђује на пропаганди искључивања („своје тециво своје и дариво“¹) и указивању на непријатеље. То је цементирало Народну демократију.

Кад је навршио педесет година, Болеслав Хиршфелд је у Женеви извршио самоубиство. Повезујући тај чин са разочарањем које је Бос доживео кад је Дмовски преузео Народну демократију, Сјерошевски је писао: „повукао се из партијске управе и отровао арсеником“. Други су у том самоубиству видели израз Босових аутодеструктивних психичких предиспозиција. Двадесетак година касније самоубиство је извршила такође Меланија Рајхман (Лудвикова тетка), отуд ће у породици Хиршфелдових настати мит о породичном „психичком дефекту“.

¹ Шовинистички пољски идиом из времена пре Другог светског рата чија је порука била „Купуј код својих земљака“, парола која је позивала на бојкот јеврејских трговаца. У појединим нашим књижевним преводима овај фразеологизам погрешно је претумачен као „ко ће коме ако не свој своме“. – Прим. Ярев.

Болеславово тело превезено је из Швајцарске у Польску – прешло је пут од 1250 километара. Имајући у виду ондашњу логистику и могућности превоза, то сведочи о необичном ауторитету који је друштвени активиста уживао у Варшави. Његов погреб претворио се у велику патриотску манифестацију. Студенти и радници објавили су дан жалости, заустављен је рад у многим фабрикама, а сандук с његовим телом носили су пријатељи на раменима током читавог пута од станице Варшавско-бечке железничке пруге,² па све до гробља Старе Повоонски. Сјерошевски је коментарисао: „Босов ковчег дошли су на хиљаде људи да испрате, масе су пошли на 'Киркут'³ и Босова сахрана постала је једна од првих демонстрација независности“.

На Болеславовој сахрани присуствовао је његов петнаестогодишњи братанац Лудвик Хиршфелд, који ће готово пола века касније своју књигу мемоара започети описом деловања царске полиције која растерије масу. У том опису трепере „тегет униформе студената“ и успомене на „подземну борбу“ на чију је позитивистичку форму указивао „чика Бос“. Идеја польског патриотизма на крају XIX века демонстрирана је на јеврејском гробљу. Много година касније, 1938, Лудвик и Хана Хиршфелд учествовали су у откривању Болеславове спомен-таблице у библиотеци у Кошиковој улици у Варшави.

У књизи *Историја једног живоја*⁴ Лудвик Хиршфелд одаје пошту стрицу, али уопште не помиње његовог брата, то јест свог оца – Станислава Хиршфелда. Именице „отац“, „очинство“, појављују се у Лудвиковим књигама и чланцима често, али само у контексту испитивања лабораторијских метода утврђивања очинства.

Станислав је остао запамћен као неразумни банкар који је пред крај XIX века породичну фирму довео до банкрота, због чега се суочио са остракизмом својих ближњих.

² Железничка пруга која је повезивала Варшаву с Галицијом, облашћу која је била под аустроугарском окупацијом. – Прим. јрев.

³ Польски (галицијски) назив за јеврејско гробље. – Прим. јрев.

⁴ Српско издање СКЗ, 1962. – Прим. јрев.

Мајка и син

На живот Џени Гинзберг, Станиславове жене, такође је утицао тај слом њеног мужа, иако се на снимку направљеном неколико година после финансијске катастрофе види да она и даље носи накит.

Џени ће се у мемоарима свог сина појавити као прототип *Јудише Маме* која увек чека своје дете, спремна да га свечано дочека. Кад се након петнаест година одсуства Лудвик Хиршфелд вратио кући, није, додуше, затекао мајку, али сто је био постављен – са свим јелима и посластицама које је волео у детињству. У књизи *Историја једног живоћега* налази се напомена о томе да је волео печеницу, чиме аутор подвлачи да се у породичној кући није стриктно држало до јеврејске традиције.

О Џени, чије се име изговарало с тврдим „Џ“ зна се мало. Наводно је обожавала своју унуку Марисју Хиршфелдову, али јој је од снахе, Хане, емотивно ближа била Бела, Ханина сестра. У међуратном периоду живела је у Варшави у улици Јерусалимске алеје бр. 7. Умрла је почетком тридесетих година кад је њен син за собом већ имао спектакуларну научну каријеру.

Лакомисленост

Сарина ћерка и Џенин син били су вршњаци. Лудвик Хиршфелд је систематизовао датуме: у Хану се заљубио као петнаестогодишњак. Тада је похађао школу у Лођу, иако се родио у Варшави (5. августа 1884). Упознали су се на плесном течају. Кад су имали 21 годину венчали су се у Берлину (17. октобра 1905) – веома скромно, свечаности нису присуствовали чак ни родитељи. Лудвик је тврдио да је брак са Ханом сан који је остварио упркос саветима старијих да треба прво да осигура

себи позицију, а касније да се ожени. Одбацио је ту стратегију и, годинама касније, писао је: „До дана данашњег на ту своју лакомисленост гледам као на благослов“.

Хана Касман је матурирала у Лођу 1900. (две године пре Лудвика) и тада јој је било тек шеснаест година. Разлика у полагању матуре била је плод другачијег образовног програма у женским и мушким школама. У женским гимназијама учио се латински, образовни циклус био је краћи и кудикамо оскуднији. Одмах после матуре, као шеснаестогодишњакиња, отпутовала је у иностранство да настави са школовањем.

Медицина је превагнула над занимањима за позориште. Хана је почела да студира у Монпельеу на најпрестижнијем одсеку за студије медицине у тадашњој Европи. Ускоро се пребацила на медицински факултет у Паризу, а затим у Берлин.

Будући да је желела да студира, морала је да отптује у иностранство. У оближњој Варшави универзитет ће настати тек 1915; у Кракову су, истинा, већ постојали Виши курсеви за жене, али је њихов циљ био развијање вештина неопходних за „домаћички и друштвени живот“; на Одсеку за медицину Јагелонског универзитета, међутим, прва студенткиња појавиће се тек 1900. године, дакле, у време када Хана одлази у иностранство. Женама је допуштено академско образовање, па је то изазвало динамичан пораст броја студенткиња. У међуратном периоду у Пољској скоро тридесет посто академске омладине представљале су жене, два пута више него у Немачкој (14%), или у другим европским земљама. Па ипак, тај процес спектакуларног појављивања жена на универзитетима Хана је предухитрила за две деценије.

У обе породице било је природно да се образовање стиче у Немачкој, Швајцарској или Француској. Тај обичај се неговао без обзира на другачију политичку стварност: у време окупације, у међуратном, па чак и у послератном периоду – када околности поготово нису ишли наруку било каквом путовању. Ту традицију помагале су разне родбинске везе – породица

Белин имала је родбину у Швајцарској, постојао је и берлински огранак Хиршфелдових, мада је неизвесно колико је Лудвик могао да рачуна на њихову помоћ када се из Берлина, после више од годину дана студирања, преселио у Вирцбург.

Тадашњи академски систем у Немачкој ишао је на руку мењању универзитета и омогућавао пресељавање студената, што је у Бизмарковом политичком пројекту имало за циљ изједначавање разлика између кнежевина, као и олакшавање размене образовних модела и протока информација уопште. Бизмарк је већ био одстрањен из владе, али су модернизацијске концепције „гвозденог канцелара“ и даље биле на снази. Оне су, уосталом, донеле спектакуларне друштвене промене. Још 1870. године две трећине становништва Немачке живело је на селу, а већ у првој деценији двадесетог века тај однос је обрнут; развој грађанства пратио је процват универзитета. Два најближа Лудвикова школска друга – Станислав Кјелбасињски и Лудвик Клоцман – такође су се сељакали из града у град. Кјелбасињски је студије хемије почeo у Швајцарској и наставио у Берлину, а Клоцман је студирао медицину на неколико факултета.

Хиршфелд је пажљиво посматрао своје предаваче. Размишљао је о суштини њихових дидактичких успеха: професор Штер чинио се као да се „порађа на табли“, Теодор Бовери говорио је о еволуцији као да изводи топот животног јуриша, Бум је изгледао као чаробњак, патолог Орт могао је некажњено да продужава предавање за пола сата, а да нико у сали и не трепне. Па ипак, као „бог чистог интелекта“ говорио је Георг Зимел, на чија предавања је Хиршфелд долазио 1904. године, кад је на један семестар прекинуо студирање медицине и пребацио се на филозофију. „Речи су добијале облике, идеје су почињале да плешу и ковитлају се“ – тако је Зимелов таленат реторички сажео годинама касније, и додао је да се и сам трудио да постигне оно чему се тада толико дивио. Није био усамљен у тој својој фасцинацији – предавања овог филозофа и социолога привлачила су масе студената, иако су морали за њих да плаћају, пошто